

КЛАСИФІКАЦІЯ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 1(40), с. 53–57

Питання дослідження неурядових організацій є надзвичайно важливим для сучасного суспільства, оскільки це особливий тип організаційно-управлінських систем, тісно пов'язаний з політичними процесами, головне завдання яких не тільки реалізувати свої можливості в конкретній формі (фонд, суспільні об'єднання різних напрямів і т. п.), а й впливати на політичну систему.

У демократичних країнах багато різноманітних неурядових організацій істотно впливають на позицію державних відомств, сприяють розвитку цивільного демократичного суспільства.

Отже, неурядові організації є різноманітними за принципами діяльності, за джерелами фінансування, за завданнями, які вони перед собою ставлять. Уся ця множина неурядових організацій потребує певного впорядкування, що є дуже актуальним для розуміння цього явища. Класифікація є важливим аспектом аналізу громадських організацій, оскільки, крім можливості кваліфікованого їх обліку, вона дає змогу створити загальну картину існуючої мережі горизонтальних зв'язків між членами суспільства. Зазначимо, критеріїв класифікації неурядових організацій може бути багато, враховуючи їх багатогранність та різноманітність. Так, деякі дослідники виокремлюють як критерій, наприклад, характер взаємозв'язків членів організації або рід їхньої діяльності. Також критерієм можуть бути цілі організації, крім того, і різниця в цілях різних організацій дає можливість здійснювати типологію і за видами їхньої діяльності.

На думку української дослідниці А. Колодій, можна запропонувати “побудувати багаторівневу класифікацію, в якій до різних ор-

ганізацій буде застосовано групу різноманітних критеріїв класифікації, з виділенням одного з них як основного, такого, що визначає специфіку даного класу організацій в реальному житті” [6].

З цієї точки зору, можливо згрупувати громадські організації за чотирма критеріями, виокремлюючи такі їх класи:

- за суб'єктом громадської діяльності: жіночі, молодіжні, ветеранські та інші організації;
- за метою, яку ставить собі громадська організація: об'єднання, що прагнуть до розв'язання проблем, пов'язаних з аварією на Чорнобильській АЕС, чи ті, що борються проти СНІДу, чи фонди підтримки культури;
- за видом і спрямованістю діяльності: стосовно суб'єкта і об'єктів діяльності — благодійні фонди та організації, діяльність яких спрямована на інших, на те, щоб допомогти людям; організації, діяльність яких спрямована на захист власних групових інтересів (профспілки, об'єднання пенсіонерів, спілки багатодітних сімей тощо); так звані проблемні групи, діяльність яких спрямована на розв'язання загальносуспільних проблем (реформування освіти або й економіки, запровадження певних ініціатив);
- за сферою діяльності: організації культурно-освітні, економічні, соціальні, спортивні тощо.

У цій класифікації, на нашу думку, не враховано те, що не всі ці критерії можливо використовувати. Стосовно першого критерію, то його можна застосовувати лише до певної частини організацій, оскільки не у всіх організаціях можна однозначно визначити суб'єкта громадської діяльності.

Не завжди можна точно визначити ідентичність організації. На наш погляд, найважливішими критеріями є такі:

- навколо чого об'єдналися;
- що слугувало об'єднуючим фактором;
- якою є організація — *аскриптивною, функціональною чи ситуативною*.

Аскриптивні організації, це ті, до яких бажаючий може вступити, чи скористатися їх послугами за умови, якщо цей бажаючий відповідає певним вимогам, хто вже приписаний до певної групи. Це, наприклад, жіночі організації, організації студентів певного фаху чи вікові організації.

Функціональні організації, натомість, не мають чітко визначеної фокусної групи в суспільстві, а переслідують певне, чітко визначене суспільне благо, чи принаймні щось подібне до цього, намагаються виконувати якусь функцію і об'єднують людей саме навколо цієї функції, навколо завдання по її виконанню.

Ситуативні, або організації одного питання. На відміну від двох попередніх, цей тип організацій має обмежене в часі існування, оскільки створюються вони для досягнення якоїсь мети чи запобігання певним проблемам, і коли досягають своєї мети — припиняють існування.

Звісно, ця класифікація не дає уявлення щодо всієї палітри неурядових організацій, а лише трохи впорядковує наші про неї враження. Так, організації по відстоюванню приватних інтересів громадян можуть бути аскриптивними чи ситуативними, і це свідчить про певні недоліки запропонованого поділу на аскриптивні, функціональні та ситуативні організації, але водночас цей поділ значно спрощує подальше вивчення спільноти неурядових організацій.

Можна погодитися з тими дослідниками, які вважають, що тип діяльності неурядової організації є найістотнішою характеристи-

кою організації. З цієї точки зору можна виокремити:

- організації “взаємодопомоги”, які об'єднують людей за принципом спільної проблеми (інвалідів, асоціації батьків хворих дітей);
- загальних інтересів (починаючи від об'єднань за демографічними, гендерними ознаками, і закінчуючи сексуальною орієнтацією та захопленнями);
- організації соціальної спрямованості, які займаються розв'язанням проблем певної групи населення (літніх, безробітних, соціально незахищених і т. д.).

До окремої групи можна віднести:

- екологічні організації;
- правозахисні організації;
- організації інфраструктурного типу (сприяння діяльності інших організацій, дослідницька, освітня діяльність тощо) [3].

Важливим типом неурядових організацій є організації, які відстоюють приватні інтереси громадян, й інколи ці дії є набагато ефективнішими від політичних партій завдяки тому, що вони позбавлені ідеологічних зобов'язань, відносно легко утворюються і можуть займатися будь-чимі та будь-якими інтересами. Крім того, вони можуть створюватися на будь-якому рівні, і відповідно займатися інтересами навіть мешканців окремого під'їзду чи вулиці в селі.

Наявність таких неурядових організацій у суспільстві свідчить про те, що створюються вони за ініціативою громадян, на підставі подібності їх інтересів, для більш ефективного задоволення чи відстоювання цих інтересів. Отже, існування неурядових організацій свідчить про усвідомлення громадянами своїх приватних інтересів, про здатність їх до кооперації, до спільної діяльності заради загального блага, про здатність будувати співпрацю на найменшому знаменнику, про довіру в міжособистих стосунках та солідарність, які є якостями та здатностями громадянського суспільства. Завданням їх, залежно від того, перед ким вони намагаються відстояти свій інтерес, є або створення потреби для урядових дій, якщо опонент — держава, або робота над компромісом, обмеженням і погодженням, що необхідні для примирення ін-

тересів, коли змагання відбувається мирним і законним шляхом; якщо опонент — інша група людей, представлена організація, чи якесь підприємство, організація або індивід. Прикладами таких організацій, своєрідних асоціацій інтересів є ветеранські об'єднання, студентські союзи, об'єднання ошуканих вкладників та ін.

Є ще один тип неурядових організацій, які займаються захистом інтересів, але це не захист інтересів своїх членів, і створюються вони не громадянами, чиї інтереси притискаються, або чиї потреби не задовольняються належним чином, хоча можливі й такі варіанти.

На відміну від організацій першого типу, які переслідують практично завжди селективне благо, ці організації переслідують благо колективне. Відмінність цих двох типів благ, це відмінність між закриттям шкідливого для навколишнього середовища підприємства та, наприклад, виплатою компенсацій за забруднення, хоча це, звичайно, надто радикальний приклад, але він же і дуже наочний. Колективне благо доступне всім, його не можна ізолювати від тих членів групи, які його не заслуговують, з тих чи інших міркувань. Якщо якась організація добилася закриття підприємства, то дихати чистим повітрям будуть усі навколишні жителі, навіть ті, хто відмовився брати участь у діяльності, яка була запропонована цією організацією для боротьби проти підприємства-забруднювача. “Колективне або суспільне благо визначається... як будь-який товар або послуга, які задовольняють такій вимозі: якщо їх споживає будь-який індивід ..., то його можуть споживати і всі інші члени групи” [1].

Селективне благо доступне лише окремим індивідам і його легко можна ізолювати. Якщо організація тих, хто мешкає поруч з підприємством-забруднювачем, вимагала від нього виплати компенсації, то вона може бути надана підприємством лише членам організації. Неможливість виключити споживання колективного блага, яка не є неможливістю фізичною чи технічною (достатньо неекономічності та складності виключення для проголошення неможливості), є одним з

двох елементів розуміння колективного блага. Іншим є — “спільність пропозиції” (термін Д. Хеда) цього блага. Спільність є притаманною благом, якщо доступність його для одного члена групи означає, що воно доступне й іншим членам групи.

Організації взаємної вигоди переслідують переважно селективні блага, але є, як вже було сказано, інші організації, які переслідують блага колективні. Це неурядові організації адвокатського типу (public interest group), які беруть на себе зобов'язання захищати інших. Відмінність між ними та асоціаціями інтересів, які описані вище, це відмінність між членськими організаціями та організаціями відкритого типу. Членські неприбуткові організації мають інколи суспільно корисну мету, але працюють насамперед на благо своїх членів. Неурядові організації відкритого типу обстоюють інтереси широких кіл суспільства, а не лише своїх членів, хоча також опираються у своїй діяльності на принцип членства. Організації цього типу також є здебільшого ситуативними та функціональними.

До цього типу неурядових організацій належать різноманітні правозахисні організації, організації із захисту довкілля, рухи опору, наприклад, антиглобалісти.

Сервісні неурядові організації, або організації соціальної справедливості, займаються певним конкретним типом гуманітарно-соціальних проблем або проблемами певної категорії населення, це типово функціональні організації. Але це не членські організації, тобто це не організації, наприклад, багатодітних, оскільки організація для багатодітних їх не об'єднує, але її дії спрямовані саме на них.

Зауважимо, держава зацікавлена в діяльності сервісних неурядових організацій, і це зрозуміло, адже — “переваги неурядових організацій перед державним сектором у сфері соціальних послуг очевидні. По-перше, неурядові організації відрізняє глибоке знання проблем, наявність висококваліфікованого персоналу, адресність, гнучкість та швидкість реагування. По-друге, неурядові організації менш бюрократизовані, для них характерне переважання горизонтальних зв'язків

і плюралізм у прийнятті рішень. По-третє, дії неурядових організацій більш ефективні (зокрема, за рахунок більш низьких розцінок і залучення волонтерів) і забезпечують значну економію державних коштів, зводячи до мінімуму випадки нецільового використання фінансів” [4].

Частина неурядових організацій являє собою вузькоспеціалізовані установи, в яких працюють високопрофесійні виконавці, для яких ці установи є основним місцем роботи та отримання доходу. Ці установи не зацікавлені в праці волонтерів чи добровольців, вони не є ні організаціями членськими, ні організаціями відкритого типу, більшість тих, хто в них працює, — це наймані працівники.

Більшість неурядових організацій мають штатних працівників, але лише деякі з них можна назвати організаціями “штатного” типу, оскільки весь їхній постійний особовий склад — це штатні працівники. Ці організації також є неурядовими і неприбутковими організаціями, хоча й відрізняються за багатьма критеріями від інших типів неурядових організацій. Мова йде про незалежні дослідницькі центри, “мозкові фабрики”. Вони виконують функції генератора нових ідей для влади, намагаючись справляти вплив на формування політичного порядку денного, на формування політики, пропонуючи аналітичну продукцію, новаторські ідеї й альтернативні пропозиції та механізми їх реалізації [1]; функції інструмента громадянського контролю, виробляючи оцінку та аналіз політики, що прийнята, та її імплементації; функції виробника критичних оцінок дій влади, намагаючись донести це через публікації у ЗМІ до суспільства [2]; функції ініціатора широкого публічного обговорення актуальних внутрішніх та зовнішніх проблем [5].

Аналітичні центри проводять публічні дискусії з обговорення політичних рішень, що плануються до прийняття, організують екзитполи, проводять регулярні соціологічні опитування, визначаючи настрої та сподівання суспільства і намагаючись, таким чином, вплинути на формування порядку ден-

ного, на державну політику та виявити і поширити громадську думку [7].

Підсумовуючи, слід сказати, що різні види організаційно-правових форм громадських організацій можуть допомогти показати відмінність між наведеними вище видами організацій. Так, організації взаємної вигоди переважно мають форму громадської асоціації, хоча деякі з них можна віднести до громадських фондаций — кредитних спілок. Організації соціальної справедливості створюються у вигляді громадських установ та інколи громадських фондаций. Неурядові організації клубного типу — це громадські асоціації, а інфраструктурні — спілки громадських організацій та громадські фондаций. Громадські організації, які мають форму громадської асоціації, є членськими організаціями, які мало використовують найману працю і є об’єднаннями громадян. Громадські установи та громадські фонди, навпаки, не є членськими організаціями, використовують в основному найману працю та працю волонтерів і є об’єднаннями майна.

Таким чином, неурядові організації допомагають громадянам усвідомити, що діяльність влади можна оцінювати й усвідомити критерії для оцінки діяльності держави і політиків та створити контроль над політичними і державними рішеннями, які зачіпають їх інтереси. Фактично, головним об’єктом, на який спрямовані ці вторинні функції, є “громадянськість”, точніше її виховання, підтримання і розвиток. Отже, неурядові організації виступають одними з агентів, відповідальних за те, який рівень “громадянськості” притаманний громадянам.

Література

1. Апхайер Х. Гражданское общество и “третий сектор” — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.academy-go.ru/Site/GrObsh/Publications/Aphayer.html

2. Аринин А. Н. Зрелость гражданского общества — основа устойчивого развития и безопасности Рос-

сии. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.academy-go.ru/GrObsh/Publications/Arinin.html

3. Геллер Э. Условия свободы. Гражданское общество и его исторические соперники. — М.: Ad Marginem, 1995. — 222 с.

4. Защита общественных интересов. Организация и проведение кампаний: Метод. пособие для некоммерческих организаций. — Ставрополь: АНО "Северо-Кавказский Ресурсный Центр", 2001. — 32 с.

5. Громадянське суспільство: основні теорії та концепції. — К., 2006. — 424 с.

6. Кроки до громадянського суспільства: Концептуальні підходи до розвитку громадянського суспільства в Україні: Наук. альманах / Укр. акад. універсології / За ред. В. П. Рубцова. — К., 2004. — 256 с.

7. Корені справи: громадянське суспільство в Україні: стан та перспективи розвитку / Упоряд. І. Підлуська, Г. Усатенко, О. Боронь. — К.: Фонд "Європа XXI", 2003. — 288 с.

Розглянуто існуючі підходи до класифікації неурядових організацій, систематизовано критерії їх типізації, наведено аналіз переваг та недоліків кожного з підходів з урахуванням їх критеріальності.

Рассмотрены существующие подходы к классификации неправительственных организаций, систематизированы критерии их типизации, приведен анализ преимуществ и недостатков каждого из подходов с учетом их критериальности.

The existing approaches are given to the classification of non-governmental organizations, systematized criteria for their typing, the analysis of the advantages and disadvantages of each approach taking into account the criteria that are applied.

Надійшла 21 жовтня 2013 р.